

COG344 COĞRAFYA TARİHİ VE FELSEFESİ

DOÇ. DR. NURİ YAVAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DTCF, COĞRAFYA BÖLÜMÜ

İçerik: Batı Coğrafyasında Beş Dönem, On Gelenek

- ▶ **Batı coğrafya geleneğinde 5 dönem ve bu dönemlerin temel karakteristikleri**
 - ▶ *Antik Coğrafya Dönemi (~MÖ 600 - MS 200~):*
 - ▶ *Ortaçağ ve Rönesans Dönemi (400 - 1600):*
 - ▶ *Klasik Coğrafya (Erken Modern) Dönemi (1650 - 1859):*
 - ▶ *Modern Coğrafya Dönemi (1874 - 1948):*
 - ▶ *Çağdaş Coğrafya Dönemi (1953 - günümüz):*
- ▶ **Batı coğrafya geleneğine Livingstone'ın gözüyle bakmak: 10 farklı coğrafi gelenek**

- ▶ **Batı coğrafya geleneğinde ayırt edici karakteristikleri bakımından 4 dönem bulunmaktadır:** Batı coğrafyası için yapılan bu dört ana dönem, disiplinin gelişiminde ortaya çıkan bazısı teorik ve metodolojik, bazısı kurumsal ve tarihsel, bazısı da toplumsal ve ideolojik bir boyuta sahip olan çeşitli eğilimleri içinde barındıran bir ayrıma dayanmaktadır.
- ▶ Bu bağlamda söz konusu 4 dönem ve temel karakteristikleri şunlardır:
- ▶ *Antik Coğrafya Dönemi (~MÖ 600 - MS 200~):*
- ▶ *Klasik Coğrafya (Erken Modern) Dönemi (1650 - 1859):*
- ▶ *Modern Coğrafya Dönemi (1874 - 1948):*
- ▶ *Çağdaş Coğrafya Dönemi (1953 - günümüz):*
- ▶ Ancak bu dört ayırt edici döneme Batı coğrafyası için önemli olmayan fakat dünyanın geneli için ve tarihsel devamlılık açısından gerekli olan 5. bir dönem daha eklenebilir:
- ▶ *Ortaçağ ve Rönesans Dönemi (400 - 1600):*
- ▶ Her bir dönemin temel karakteristiğini şöyle belirtilebilir:

- ▶ **Antik Coğrafya Dönemi (~MÖ 600 - MS 200~):**
- ▶ Antik coğrafya yaklaşık olarak MÖ 600'ü yıllarda eski Yunan dünyasında başlayıp, MS 200'ü yıllarda Roma döneminde sona eren yaklaşık sekiz asırlık bir zaman dilimini kapsar.
- ▶ Bu periyotta coğrafi düşünce Tales, Anaksimandros, Hekatus, Herodot, Platon, Aristo, Eratosten, Strabon ve Ptolome (Batlamyus) gibi döneminin en önde gelen ve birçoğu halen günümüzde de çok önemli olan düşünürleri tarafından geliştirilmiştir.
- ▶ Bu kişiler coğrafi teorinin gelişimine özellikle matematiksel nitelikte büyük katkı sağlamışlardır.
- ▶ Antik dönemde coğrafya, çoğunlukla amatörler ve başka bilim alanında eğitim görmüş kişiler, özellikle de felsefeciler ve tarihçiler tarafından pratik edilen bir entelektüel ilgi alanı olmuştur.
- ▶ Bu dönemde coğrafya genellikle bilinen dünyanın haritasının yapımı, bu dünyadaki yerlerin ve bölgelerin tarihiyle birlikte ayrıntılı şekilde tasvir edilmesi ve evrenin oluşumuyla insan ve doğanın kaynağını anlama ile ilişkili bir bilim dalı olarak bilinir.
- ▶ Bir başka ifade ile ilkçağın coğrafyasında bir yandan yeryüzünün tasviri ve matematiksel ölçümü yapılırken, öbür yandan insanın yeryüzünde varoluşunun nedenleri felsefi, mitolojik veya teolojik olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

- ▶ **Ortaçağ ve Rönesans Dönemi (~400 - 1600~):**
- ▶ Ortaçağda coğrafya yaklaşık olarak 400'lü yıllarda Romanın yıkılmasını takiben başlayıp, yaklaşık 1000 yıl devam eden ortaçağ boyunca süren ve bunu takiben 1400'lü yıllarda başlayıp 1600'lerin başına kadar süren Rönesans dönemini de kapsayan 12 asırlık bir zaman dilimini kapsar.
- ▶ Bu periyotta coğrafi düşünce Alman Albertus Magnus ve Hollandalı Willem Bleu hariç tümüyle İslam dünyasından El-Makdisi, El-Biruni, El-İdrisi, İbni Battuta ve İbni Haldun gibi döneminin en önde gelen Arap İslam coğrafyacıları tarafından geliştirilmiştir.
- ▶ Arap bilginler ve coğrafyacılar Avrupa'nın karanlık olduğu dönemde coğrafi teorinin gelişimine özellikle antik dönemin bilgisini yeniden keşfederek, tercüme ederek ve muhafaza ederek katkı sağlamışlardır. Ancak daha da önemlisi 10-14. yüzyıllar arasında yaptıkları seyahatlerle Ptolome'nin haritasındaki boşlukları dolduracak yeni yerleri keşfetme ve buralar hakkında toplanan bilgileri tasvir etme suretiyle coğrafi bilginin ilerlemesini sağlamışlardır.

- ▶ Bu dönemde de coğrafya, çoğunlukla amatörler ve bu alana ilgi duyan entelektüeller tarafından pratik edilen bir alanı olmuştur.
- ▶ Bu dönemde coğrafya Avrupa'da kilisenin etkisi altında gerilerken, İslam dünyasında ve Çinde en parlak devrini yaşamış ve Çinli ve Arap coğrafyacılar Avrupa'da bilimin durduğu bu bin yılda coğrafya bilimine esas katkıyı yapmışlardır. Avrupa karanlık dönemi yaşarken, Çin'de geniş bir coğrafi bilgi birikimi sağlanmıştır. Çin coğrafyası dini etkilerden dolayı astronomiyle ve askeri sebeplerden dolayı da kartografya ile sıkı ilişki içinde gelişmiştir. İslam coğrafyacıları ise dinsel etki ve ihtiyaçların etkisiyle dünya hakkında bir yandan topografik hesaplar ve kartografik tasvirler yaparken, öbür yandan astronomik çalışmalarda yapmışlardır.
- ▶ Bu dönemde de coğrafya genellikle bilinen yer ve bölgelerin haritasının yapılması, bu yerlerin ve bölgelerin tasvir edilmesi ve evrenin ve gökyüzünün oluşumu ve doğasının anlamlandırılmasıyla ilişkili bir bilim dalı olarak bilinir.

- ▶ **Klasik Coğrafya (Erken Modern) Dönemi (1650 - 1859):**
- ▶ Her ne kadar bazı coğrafyacılar modern coğrafyanın orijininin Avrupalıların karanlık dönem olarak niteledikleri, coğrafi düşüncenin durakladığı, hatta gerilediği Ortaçağ'ın bitimiyle (yaklaşık 1500'lü yıllarda) başlayan Rönesans'a ve coğrafi keşiflere kadar geri götürülebileceğini söylese de, çoğu coğrafyacının ve benim de genel kabulüm Klasik Coğrafya Dönemi'nin esas olarak 1650'lerde Varenius ile başlayıp, 1859'da Humboldt ve Ritter'in ölümü ile sona erdiği yönündedir.
- ▶ Erken Modern Dönem olarak da ifade edebileceğimiz Klasik dönem yaklaşık üç asırlık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Klasik dönemde coğrafya bilimine ve coğrafi düşüncenin gelişimine en büyük katkı, hepsi Alman olan Varenius, Kant, Humboldt ve Ritter'den gelmiştir.
- ▶ Klasik coğrafya döneminin coğrafya anlayışına damgasını vuran şey Dünya'yı haritalamak, bilinmeyen toprakları (*terra incognita*) bilinen yaparak haritadaki boşlukları doldurmaktır.
- ▶ Bu bağlamda klasik coğrafya döneminin başlangıcında egemen olan ticaret ve sömürgecilik amaçlı denizciliğe dayalı "keşif" düşüncesi, daha sonra yerini "bilimsel araştırma ve keşif"e bırakmıştır.

- ▶ Bu keşifler sayesinde coğrafi bilgi birikiminin artması, özellikle haritacılık yapımının çok gelişmesi ve yeni detaylı haritaların yapılmasının etkisiyle, büyük Avrupa üniversitelerindeki ilk coğrafya dersleri bu dönemde verilmeye başlanmıştır.
- ▶ Bu çerçevede, klasik dönemde coğrafyanın gelişiminin büyük ölçüde kartoğrafyadaki ilerlemelerle paralel gittiğini görülmektedir.
- ▶ Yine klasik dönemde, 17. yüzyılda modern bilimsel düşüncenin ortaya çıkması sonucu evren, dünya, zaman ve mekan konusunda ciddi tartışmalar yaşanmış ve modern mekan anlayışı (mutlak ve görelî mekan) coğrafi düşünce içinde bu dönemde ortaya çıkmıştır.
- ▶ Son olarak, klasik dönemde coğrafya, halen ve büyük ölçüde amatörler ve coğrafyaya ilgi duyan diğer bilim alanlarında çalışan kişiler tarafından yapılmakla birlikte, aynı zamanda bu dönemde ilk kez kendisini bizzat coğrafyacı olarak da adlandıran profesyoneller tarafından da pratik edilmeye başlanmıştır.

► **Modern Coğrafya Dönemi (1874 - 1948):**

- Modern Coğrafya, 1874 yılında Almanya'da üniversitelerde ilk coğrafya bölümlerinin açılması ile başlayıp, II. Dünya Savaşı'nın bitimini takiben 1948 yılında Harvard Üniversitesi'ndeki coğrafya bölümünün kapatılmasıyla, yani 1950'lerde son bulur.
- Yaklaşık üç çeyrek asır süren modern dönemde coğrafya, bir üniversite disiplini haline gelerek dönemin önde gelen ülkelerinde teşkilatlanmaya başlamış ve böylece ilk önce Almanya'da, kısa bir süre sonra da Fransız, İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde kurumsallaşmıştır. Disiplinin üniversitelerde kurumsallaşmasıyla coğrafya artık profesyonel coğrafyacılara tarafından pratik edilen bir bilim haline dönüşmüştür.
- Günümüzde tüm dünyada tatbik edilen coğrafya anlayışı ve pratiğinin çok büyük bir bölümü bu dönemde geliştirilmiştir.
- İlk akademik coğrafya dernekleri, ilk akademik coğrafya dergileri ve ilk bilimsel coğrafya kongreleri bu dönemde faaliyete başlamış ve kurumsallaşarak 20. yüzyılda gelişimini sürdürmüştür.

- ▶ Modern dönemde coğrafya biliminin gelişimine en büyük katkı, tıpkı klasik dönemde olduğu gibi, esas olarak Alman coğrafyacılarından (Ratzel, Richthofen, Penck, Hettner, Haushofer, Passarge, Schlüter ve Troll) gelmiştir.
- ▶ Bu nedenle Almanlar modern coğrafyanın kurucusu olarak bilinirler.
- ▶ Ayrıca bu dönemde Alman coğrafi düşünce geleneğinden esinlenerek Fransız (de la Blache, Brunhes, De Martonne ve Demangeon), Amerikalı (Davis, Smith, Semple, Huntington, Barrows, Sauer, Hartshorne) ve İngiliz (Mackinder, Herbertson, Taylor, Geddes) coğrafyacılar da önemli katkı yapmışlardır.
- ▶ Modern coğrafyaya ana akımın tamamen dışında kalarak ayırt edici katkı yapan, zamanına göre oldukça sıra dışı coğrafi düşüncelere sahip olan anarşist coğrafyacılar ise Reclus ve Kropotkin'dir.
- ▶ Coğrafyanın modern dönemi, oldukça köklü bir geleneğe sahip olan coğrafyanın güçlü bir karakter kazanmasını sağlayan bir periyottur.

- ▶ Bu dönemde coğrafya disiplininde altı temel eğilimin var olduğu ayırt edilmektedir: Bunlar;
- ▶ (1) ansiklopedik bilgi toplama,
- ▶ (2) eğitimde kurumsallaşma,
- ▶ (3) kolonyal genişleme,
- ▶ (4) genelleştirme çabası,
- ▶ (5) politik eğilim ve
- ▶ (6) uzmanlaşmadır.
- ▶ Modern coğrafya bu dönemde “*çevresel determinizm*”, “*olasılıkçılık*” ve “*bölgeselcilik*” ile “*Peyzaj okulu yaklaşımı*” şeklinde karakterize olan, genel olarak Kıta Avrupası’ndaki Alman ve Fransız okullarının hakimiyeti altında Yeni-Kantçı bir çizgide gelişen bir bilim halindedir.

- ▶ **Çağdaş Coğrafya Dönemi (1953 - günümüz):**
- ▶ Çağdaş coğrafya, Amerikalı coğrafyacı Schaefer'in 1953 yılında yazdığı idiografik bölgesel coğrafya anlayışının terkedilerek coğrafyanın nomotetik gerçek bir bilim haline gelmesi yönünde yaptığı çağrı ile başlayan pozitivist kantitatif coğrafya dönemi ile başlayıp günümüze dek olan dönem kapsar.
- ▶ 60 yıllık bir geçmişe sahip olan çağdaş coğrafyayı modern coğrafyadan ayıran en önemli özellik, disiplinin 1950'lerden itibaren gelişiminde kendisini gösteren gelenek ve yaklaşımların, eşit olmayan derecelerde olsa da, halen kullanılıyor olmasıdır.
- ▶ Bu bakımdan, modern coğrafya dönemindeki gelenek ve yaklaşımlar ya terk edilmiş ya da çağdaş versiyonlarına dönüşmüştür.
- ▶ II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan kantitatif devrimle kabuk değiştirmeye başlayan ve çağdaş dönemine giren coğrafya, 1950-60'larda *pozitivist*, 1970'lerden itibaren ise *post-pozitivist* yaklaşımların (Hümanist, Marksist, Feminist, Postmodernist, Postyapısalcı) etkisi altında kalmıştır.

- ▶ Modern dönemdekinin tersine, çoğunlukla Anglo-Amerikan okullarından doğan bu yaklaşımlar disiplinin beşeri coğrafya özelinde çok paradigmatlı bir sosyal bilim kimliği, fiziki coğrafya özelinde ise analitik bir doğa bilimi kimliği kazanmasına neden olmuştur.
- ▶ Çağdaş dönemde coğrafya bilimine gelişimine en büyük katkı, hiç kuşkusuz Amerikanlı ve İngiliz coğrafyacılarından (Hagerstrand, Christaller, Bunge, Haggett, Harvey, Cox, Relph, Tuan, Massey, Cosgrove, Dicken, Soja, Scott, Storper, Gregory, Barnes, Taylor ve Thrift) gelmiştir.
- ▶ Bu bakımdan, modern coğrafyayı domine eden Alman ve Fransız kaynaklık Kıta Avrupası hakimiyeti, çağdaş dönemde yerini Anglo-Amerikan coğrafyasına bırakmıştır.

Batı coğrafya geleneğine Livingstone'ın gözüyle bakmak: 10 Farklı Coğrafi Gelenek

- ▶ **Dünyanın Sonuna Kadar:** *Bir Keşif Olarak Coğrafya*
- ▶ **Coğrafya Büyüdür!:** *Astrolojik Bir Gelenek Olarak Coğrafya*
- ▶ **Kâğıttan Dünya:** *Coğrafya Haritadır*
- ▶ **Mekanik Evren:** *Bir Kozmolojik ve Teolojik Gelenek Olarak Coğrafya*
- ▶ **Aktif Hizmette:** *Emperyal ve Irkçı Bilimlerin Kraliçesi Olarak Coğrafya*
- ▶ **Bölgeselcilik Ritüeli:** *Coğrafya Bölgedir!*
- ▶ **Arabulucu:** *Doğa-Toplum Arasında Gidip Gelen Bir Bilim Olarak Coğrafya*
- ▶ **Bir Mekân Bilimi:** *Kantitatif Coğrafya: Artık Hepimiz Pozitivistiz!*
- ▶ **İstatistikler Kanamaz! :** *Pozitivizm Dışarı!: Hoşgeldin Marksist ve Hümanist Coğrafya*
- ▶ **Her Şey Kendi 'Yer'indedir:** *Yapı-Aktör Çıkmazını Mekanla Aşmak*